

УДК 341+349.6

В.М. Гузь,
аспірант кафедри міжнародного права
Львівського національного університету імені Івана Франка

ОХОРОНА ДИКОЇ ФАУНИ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ УКРАЇНИ: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

Анотація. У статті проаналізовано ключові аспекти міжнародно-правового регулювання охорони дикої фауни на тимчасово окупованих територіях України та основні теоретичні концепції по цій тематиці, наявні на даний момент. Проведено аналіз основних міжнародно-правових актів, які стосуються даного питання, їх ролі і місця у перспективах подальшої проблематики у досліджуваній сфері після звільнення окупованих територій. Дана стисла характеристика питань відповідальності за шкоду, заподіяну видам фауни на окупованих територіях та охарактеризовано досвід сусідніх держав.

Ключові слова: фауна, окуповані території, види дикої фауни, міжнародно-правова охорона, навколишнє середовище, Крим, Донбас.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями.

У лютому 2014 року Росія здійснила відкриту і нічим не спровоковану агресію проти нашої держави, окупувавши й анексувавши Крим, відкрито та грубо порушивши міжнародне право, Статут ООН та шокувавши всю світову спільноту. Попри те, що Росія досі відмовляється офіційно визнати своє пряме військове вторгнення, сьогодні немає сумнівів у тому, що це агресивна війна проти України. Для того щоб ввести в оману міжнародну спільноту, російська влада наказує знімати шеврони своїх військовослужбовців і розпізнавальні знаки військової техніки, зрікається своїх солдат, захоплених на полі бою, цинічно використовує мобільні крематорії, щоб усунути сліди своїх зло-

чинів на українській землі. Українські території, окуповані Росією у Криму та на Донбасі, становлять близько 44 тисяч квадратних кілометрів. Мільйони українців опинилися під окупацією [1].

Міжнародно-правове регулювання охорони дикої фауни на окупованих територіях являє собою важливе питання для сучасного права охорони навколишнього середовища, доказом чого є значний масив джерел міжнародного права, які стосуються досліджуваного питання.

На перший погляд, розмови про охорону довкілля під час збройного конфлікту можуть видатися недоречними у зв'язку з тим, що практично щодня отримують поранення та гинуть люди. Однак це питання є більш ніж доречним під час постконфліктного врегулювання, а саме притягнення до відповідальності агресора та за-

стосування механізмів відшкодування шкоди, зокрема екологічної [2].

Екологічна ситуація на Донбасі залишається вкрай небезпечною і вимагає негайної реакції влади України та світової спільноти, адже, окрім людських втрат, наслідками збройного конфлікту на сході України є значна шкода завдана екологічним системам та природним ресурсам у результаті порушення міжнародних принципів та національного законодавства. Тому, досліджувана тематика є актуальною та такою, що потребує детального вивчення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з даної теми. Охорона навколишнього середовища загалом, та збереження дикої фауни зокрема, викликає стурбованість як у представників України у складі Тристоронньої контактної групи [3] так і у експертів з національного та міжнародного права. Наявні дослідження, перш за все, акцентували увагу на загальних питаннях охорони природи під час збройного конфлікту (Г.І. Балук, О.А. Шомпол [4], О.Ю. Макаренко [5]), розглядали окупацію Криму (Н. та А. Андрусевич [6]), та прямо розглядали питання про правові наслідки агресії РФ для довкілля з метою притягнення до відповідальності за порушення норм міжнародного гуманітарного та кримінального права (М.О. Медведева [2]).

Формування мети статті. У своєму дослідженні ми спробуємо: узагальнити наявні наукові позиції з проблеми міжнародно-правової охорони навколишнього середовища на окупованих територіях; спроектувати їх на питаннях охорони дикої фауни, крізь призму аналізу наявних джерел міжнародного права по даній тематиці; з'ясувати основні тенденції та події, що впливали на розвиток даної

проблематики, розглянувши їх крізь призму міжнародного права загалом, та окремих його аспектів на національному рівні зокрема.

Виклад основного матеріалу дослідження. 12 жовтня 2016 року Парламентська Асамблея Ради Європи прийняла резолюцію 2133 (2016) [7], яка стосувалася системних порушень прав людини на українських територіях, не підконтрольних українській владі. Цей документ **поклав на Росію повну відповідальність за дотримання або порушення прав людини як в Криму, так і на Донбасі.** Прийняття цієї резолюції підтвердило вірність Ради Європи правовій позиції ЄСПЛ по аналогічним питанням.

Так, у 2004 році ЄСПЛ виніс рішення по справі «Ілашку та інші проти Молдови та Росії» [8], у якому вперше поклав відповідальність на Росію за порушення прав людини на території іншої країни, мотивуючи це тим, що Росія надавала економічну, політичну та військову підтримку т.зв. «Придністровській Молдавській Республіці». У 2012 році Європейський суд з прав людини виніс рішення по справі «Катан та інші проти Молдови та Росії» [9], а також у 2015 році у рішенні «Мозер проти Молдови та Росії» [10], якими підтвердив позицію, згідно якої **країна, яка «здійснює ефективний контроль або має вирішальний вплив на певну територію» має нести відповідальність за порушення Конвенції, допущені на цій території.**

Збройний конфлікт з вини Росії спричинила окислення компонентів довкілля, потрапляння до нього шкідливих небезпечних речовин, знищення родючого ґрунту, рослинного покриву, об'єктів дикої фауни, в тому числі занесених до Червоної книги України. Бойові дії велися, зокрема, в межах

Луганського та Українського степового природних заповідників, національних парків «Меотиза» і «Святі гори», регіонального ландшафтного парку «Донецький кряж». Пожежі пошкодили ділянки заказників «Нагольчанський», «Волнухинський», «Білоріченський», «Білогорівський», «Піщаний» на Луганщині. При цьому найбільш постраждали степові заповідники [4].

Ще раніше з моменту окупації Криму Україна втратила можливість доступу до відповідних об'єктів природно-заповідного фонду (з 196 об'єктів 44 мали статус загальнодержавного значення), в тому числі, водно-болотних угідь міжнародного значення [2], включеними від її імені до відповідного списку Рамсарської конвенції 1971 р. [11] Сьогодні в Рамсарському списку — 6 з 33 водно-болотних угідь міжнародного значення України, які розташовані на території Криму. Росія також є стороною цього міжнародного договору, але міжнародно-правові зобов'язання з охорони водно-болотних угідь міжнародного значення в АР Крим має виконувати Україна, чого в умовах окупації вона зробити не може [2].

Однак, вказуючи на потенційних відповідачів за заподіяння шкоди та зазначаючи наслідки окупації, не варто забувати і про окреслення кола джерел міжнародного права, порушення яких можна інкримінувати заподіювачам шкоди.

Окрім вже згаданої Рамсарської конвенції, негативні наслідки агресії РФ виявляються у неможливості виконання Україною низки міжнародних договорів у сфері охорони видів дикої фауни. Так, у частині, що стосується дії міжнародних договорів, які стосуються збереження природних заповідних територій, охорони видів дикої

фауни, що має негативні наслідки як для глобального довкілля, так і для Криму і влади, яка його окупувала. Як вірно зазначають Н. і А. Андрусевич, «Україна не має можливості виконувати свої зобов'язання за низкою міжнародно-правових конвенцій, стороною яких вона є. Це стосується питань звітування, моніторингу, проведення певних заходів та їх фінансування. Зокрема, це стосується Конвенції про захист Чорного моря від забруднення 1992 р. та низки протоколів до неї, Угоди про збереження китоподібних Чорного моря, Середземного моря та прилеглої акваторії Атлантичного океану 1996 р., Конвенції про водно-болотні угіддя, що мають міжнародне значення, головним чином як середовища існування водоплавних птахів 1971 р. та ін.» [6].

Переходячи до більш загальних міжнародно-правових актів, доцільно згадати Конвенцію про заборону військового або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище [12], яка забороняє вороже використання природного середовища як засобу ведення війни. Її положення значною мірою доповнює Додатковий протокол I до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних озброєних конфліктів від 8 червня 1977 року (ДП I) [13]. Так, у п. 3 ст. 35 ДП I зазначається, що «забороняється застосовувати методи або засоби ведення військових дій, які мають на своїй меті заподіяти або, як можна очікувати, заподіють великий, довготривалий і серйозний збиток природному середовищу». Порівнюючи ДП I та Конвенцію про заборону військового або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище 1976 р., можемо зробити

висновок, що розходження цих документів полягає в наступному. ДП I забороняє використовувати методи і засоби ведення війни, які можуть завдати збитку природному середовищу, тобто порушити його природну рівновагу, а разом з тим послабити бойові можливості супротивника, заподіяти шкоду цивільному населенню. А Конвенція про заборону військового або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище 1976 р. забороняє вплив на природне середовище як засіб ведення війни, тобто навмисне керування природними процесами в інтересах однієї воюючої сторони.

Ще один нюанс може виникнути при спробі застосування цих міжнародно-правових актів, зокрема, в частині оцінки заподіяної шкоди. У Конвенції про заборону військового або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище 1976 р. держави зобов'язуються не застосовувати засобів впливу на природне середовище, що мають «широкі, довгострокові або серйозні наслідки», тобто, практично повторені ті ж ознаки, але написані зі сполучником «або» (а не «і» як у ДП I) [5], що може додати свої нюанси в контексті оцінки масштабів заподіяної шкоди.

Як відомо, на окупованій території у повній мірі діє міжнародне право прав людини, відповідальність за дотримання вимог якого покладається на окупаційну владу [14, с. 555]. Більше того, у одній з доповідей Комісії міжнародного права ООН зазначалося, що «охорона довкілля під час збройного конфлікту є предметом регулювання не лише міжнародного гуманітарного права, але й міжнародного права навколишнього середовища та міжнародного права прав людини» [15].

А у Проекті статей про вплив збройних конфліктів на договори 2011 р. Стаття 7 містить посилання на орієнтовний список договорів, сам предмет яких передбачає те, що вони продовжують діяти під час збройного конфлікту, серед них — договори з міжнародної охорони навколишнього середовища [16].

Конференція Організації Об'єднаних Націй з проблем навколишнього середовища провела з 5 по 16 червня 1972 року у Стокгольмі засідання, прийняла Стокгольмську декларацію з навколишнього середовища, яка стала базовим актом для міжнародного права навколишнього середовища. Цей документ починається з одного із визначальних принципів сучасного міжнародного екологічного права, яким передбачено, що **«людина має право на свободу, рівність та сприятливі умови життя в навколишньому середовищі, якість якого дозволяє вести гідне і процвітаюче життя, і несе головну відповідальність за охорону і поліпшення навколишнього середовища на благо нинішнього і майбутніх поколінь»** [17]. Одна зі складових цього права отримала свій розвиток у другому Принципі, суть якого зводиться, зокрема до того, що **флора і фауна, як природні ресурси землі, мають бути збережені на благо нинішнього і майбутніх поколінь шляхом ретельного планування та управління в міру необхідності** [18]. Велика небезпека збройних конфліктів ж полягає в тому, що вони не тільки завдають страждань нинішнім поколінням, але й загрожують життю та здоров'ю поколінь майбутніх шляхом зміни оточуючого середовища, яке є основою їх існування. Без сумніву, така ситуація є несумісною із цілями розвитку людства [5].

Висновки. На превеликий жаль, ми змушені визнати, що в ХХІ столітті на міжнародному рівні бракує ефективних інструментів, щоб притягнути країну-агресора, яка завдає шкоди, в тому числі, і видам дикої фауни на окупованих нею територіях. Водночас, низка існуючих міжнародно-правових актів, що стосуються і сфери захисту видів дикої фауни, дають промінь надії у цій ситуації. Таким чином, у майбутньому може виникнути питання про розробку механізму притягнення до відповідальності осіб, винних у її заподіянні. Тут слушною думкою є пропозиція М.О. Медведевої про заснування спеціальної комісії в рамках ООН на зразок Комісії ООН з компенсацій, що була заснована на підставі Резолюції РБ ООН № 687 про відповідальність Іраку за вторгнення в Кувейт. Діяльність такої комісії у

поєднанні з персональними та іншими санкціями проти Росії може виявитися виходом із ситуації неможливості прикликати РФ до відповідальності в рамках міжнародних судів. Окрім того, Росія, яка окупувала Крим та здійснює фактичний контроль над окремими районами Донецької та Луганської областей, заподіюючи шкоду фауні окупованих територій та середовищам існування зокрема (але не виключно) у рамках природо-заповідного фонду, здійснює порушення права на безпечне для життя та здоров'я довкілля. Тому, прийняття ПАРЄ резолюції 2133 (2016) відкриває можливість подальшого використання прецедентної практики ЄСПЛ для притягнення Росії до відповідальності за шкоду, заподіяну фауні на теренах України, Молдови, Абхазії, Південної Осетії, Сирії та інших держав.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Виступ Президента України на загальних дебатах 70-ї сесії Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй [Електронний ресурс] // Президент України. — 2015. — Режим доступу до ресурсу: <http://www.president.gov.ua/ua/news/vistup-prezidenta-ukrayini-na-zagalnih-debatah-70-yi-sesiyi-36057>.
2. Медведева М.О. До питання про правові наслідки агресії РФ для довкілля України [Електронний ресурс] / М.О. Медведева // Актуальні проблеми міжнародних відносин. Випуск 126 (частина I). — 2015. — Режим доступу до ресурсу: <http://journals.iir.kiev.ua/index.php/apmv/article/viewFile/2693/2397>.
3. Геращенко: екологічна ситуація на Донбасі вибухонебезпечна [Електронний ресурс] // Українська правда. — 2017. — Режим доступу до ресурсу: <http://www.pravda.com.ua/news/2017/06/25/7147884/>.
4. Балюк Г.І. Національні та міжнародно-правові проблеми регулювання охорони довкілля і забезпечення екологічної безпеки під час збройних конфліктів [Електронний ресурс] / Г.І. Балюк, О.А. Шомпол // Адміністративне право і процес. — 2015. — № 2 (12). — С. 142—158. — Режим доступу: <http://aplaw.knu.ua/index.php/holovna/item/462-natsionalnita-mizhnarodno-pravovi-problemy-regulivannya-ohorony-dovkillya>.
5. Макаренко О.Ю. Міжнародно-правове забезпечення захисту навколишнього середовища під час збройних конфліктів [Електронний ресурс] // Публічне право № 2 (18) (2015). — 2015. — Режим доступу до ресурсу: <http://net2ftp.ru/node0/fifated@gmail.com/18%20%2828%29.pdf>.
6. Андрусевич Н. Окупація Криму: екологічні загрози [Електронний ресурс] / Н. Андрусевич, А. Андрусевич // Суспільство і довкілля: аналітичний огляд. — Березень 2014. — Режим доступу: www.rac.org.ua/fileadmin/user_upload/documents/policy_reviews/2014/2014_Mag_M.pdf.
7. Legal remedies for human rights violations on the Ukrainian territories outside the control of the Ukrainian authorities [Електронний ресурс] // Parliamentary Assembly. — 2016.

— Режим доступу до ресурсу: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=23167&lang=en>.

8. Paşcu and Others v. Moldova and Russia ([GC], no. 48787/99, §§ 28-185, ECHR 2004-VII) [Електронний ресурс] // Council of Europe/European Court of Human Rights. — 2004. — Режим доступу до ресурсу: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"itemid":\["001-61886"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{).

9. Справа Катан та інші проти Молдови Та Росії (Заяви №№ 43370/04, 8252/05 та 18454/06) [Електронний ресурс] // Council of Europe/European Court of Human Rights. — 2013. — Режим доступу до ресурсу: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"itemid":\["001-126861"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{).

10. Mozer v. the Republic of Moldova and Russia [Електронний ресурс] // Council of Europe/European Court of Human Rights. — 2016. — Режим доступу до ресурсу: <https://lovdata.no/static/EMDN/emd-2010-011138.pdf>.

11. Конвенція про водно—болотні угіддя, що мають міжнародне значення, головним чином як середовище існування водоплавних птахів [Електронний ресурс] — Режим доступу до ресурсу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_031.

12. Конвенція про заборону військового або будь—якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. — 1977. — Режим доступу до ресурсу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_258.

13. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру ООН; Протокол, Міжнародний документ від 08.06.1977 р. — Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_200.

14. Українська революція гідності, агресія РФ і міжнародне право [Текст] : [монографія] / Укр. асоц. міжнар. права ; [Антонович М.М. та ін. ; упоряд. і заг. ред. Задорожній О.В.]. — Київ : К.І.С., 2014. — 1013 с.

15. Preliminary report on the protection of the environment in relation to armed conflicts, Submitted by Marie G. Jacobsson, Special Rapporteur / International Law Commission, Sixty-sixth session, Geneva, 5 May-6 June and 7 July-8 August 2014, A/CN.4/674. — 61 p.

16. Проект статей «Про вплив збройних конфліктів на договори» 2001 р. // Сайт Комісії міжнародного права [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft%20articles/110_2011.pdf.

17. Декларация Конференции Организации Объединенных Наций по проблемам окружающей человека среды [Електронний ресурс]. — 1972. — Режим доступу до ресурсу: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/declarathenv.shtml

18. Повний звіт про Конференцію з навколишнього середовища 1972 року [Електронний ресурс] — Режим доступу до ресурсу: <http://www.unep.org/Documents.Multilingual/Default.asp?documentID=97>.

Гузь В.Н.

Охрана дикой фауны на временно оккупированных территориях Украины: международно-правовые аспекты.

Аннотация. В статье проанализированы ключевые аспекты международно-правового регулирования охраны дикой фауны на временно оккупированных территориях Украины и основные теоретические концепции по этой тематике, имеющиеся на данный момент. Проведен анализ основных международно-правовых актов, касающихся данного вопроса, их роли и места в перспективах дальнейшей проблематики в исследуемой сфере после освобождения оккупированных территорий. Предоставлена краткая характеристика вопросов ответственности за вред, причиненный видам фауны на оккупированных территориях и охарактеризован опыт соседних государств.

Ключевые слова: фауна, оккупированные территории, виды дикой фауны, международно-правовая охрана, окружающая среда, Крым, Донбасс.

V. Huz

Legal protection of wild fauna in the temporarily occupied territories of Ukraine: international legal aspects.

Summary. The article deals with the analysis of the key aspects of international legal protection of wildlife in the temporarily occupied territories of Ukraine. As well as the main theoretical concepts on this subject that are available at the moment are being investigated. The author explores the main international legal acts related to the above, their role and place in the prospects of further issues in the investigated area that arise after the liberation of the occupied territories. The brief characterization of liability for damage caused to fauna species on the occupied territories is described and experience of neighbouring countries is described.

Keywords: fauna, temporarily occupied territories, wildlife species, international legal protection, the environment, Crimea, Donbass.

